

תשובה בענין קבורה בארון בארץ ישראל

שאלה: נהוג היום בארץ ישראל לשאת את המת על "מיטה" (אלונקה) עד הקבר ולהניח את הגופה בקבר, ללא ארון. האם מותר לקבור את המת באדמה בתוך ארון עץ סגור?

תשובה:

מותר לקבור את המת בארון בארץ ישראל.

(א) מצות קבורת המת

הצורך בקבורת המת הוא מן המצוות החשובות והנכבדות ביותר במסורתנו. קבורת מתים מובלטת בכל המסופר על אבותינו ואמותינו.¹ על פי מדרש ידוע, הקב"ה בכבודו ובעצמו קבר את משה,² ולכן ראוי לאדם ללכת בדרכי ה', וגם לקיים מצוות גמילות חסד של קבורת המת.³ מצוה כפולה ומכופלת היא למלא את בקשת האדם להקבר בקבר ישראל, ובפרט בארץ ישראל.⁴ משה זכה ש"יתעסק בו המקום" בקבורתו מפני שהוא דאג למלא את בקשת יוסף לקברו בקבר ישראל.⁵

מקור ההלכה של קבורת המת מובא בסנהדרין מ"ו ע"ב בשם ר' יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי: "רמז לקבורה מן התורה מניין? תלמוד לומר: 'כי קבר תקברנו' (דברים כ"א: כ"ג)."⁶ על פי לשון המשנה⁷ פוסק הרמב"ם:

ומצות עשה לקבור את כל הרוגי בית דין ביום ההריגה שנאמר "כי קבור תקברנו ביום ההוא". ולא הרוגי בית דין בלבד אלא כל המלין את מתו [ואינו קוברו באותו היום] עובר עליו בלא תעשה.⁸

(ב) קבורה בארון בתקופת המשנה והתלמוד

בימי קדם היו צורות שונות של קבורה. בתקופת המשנה נהגו, בין היתר, קבורה ראשונה לצורך איכול הבשר, וקבורה שניה לצורך ליקוט וקבורת העצמות.⁹ אמנם גם נהגו קבורה מיידית בארונות. המקורות דלהלן מצביעים על הדרך השניה.

א. קבורה בארון של עץ בחול המועד

שנינו במשנה :

אין חופרין כוכין וקברות במועד, אבל מחנכין את הכוכין במועד ועושין נברכת במועד, וארון עם המת בחצר. ר' יהודה אוסר, אלא אם כן יש עמו נסרים.¹⁰

מן הלשון הנ"ל ("וארון עם המת בחצר"¹¹) לומדים שלשה דברים :
(1) היו קוברים בארון בתקופת התלמוד בארץ ישראל.
(2) היו ארונות שהיו בנויים מעץ (כן מוכח מן הלשון "ר' יהודה אוסר אלא אם כן יש עמו נסרים"¹²).
(3) קבורת המת היתה (גם) מיד לאחר פטירתו של המת ולא דווקא לצורך ליקוט עצמות.

ב. הארון של עקביא בן מהללאל או ר' אליעזר בן חנוך

במסכת עדיות מסופר על סקילת הארון של התנא המפורסם עקביא בן מהללאל (לפי דעת החכמים) ועל סקילת הארון של התנא אליעזר בן חנוך (לפי דעת ר' יהודה) כחלק מן הנידוי.¹³ ברור מלשון המשנה שהם נקברו בארון מיד לאחר פטירתם, וקבורה זו היתה אחת מדרכי הקבורה המקובלות בתקופה זו.

14

ג. צוואתו של רבי יהודה הנשיא

לפי דעת ר' חזקיה היו כמה בקשות בצוואתו של רבי יהודה הנשיא בשעת פטירתו וביניהן: "ותהא ארוני נקובה לארץ".¹⁵ בין הפירושים של "ארון נקוב": "שיטלו דף התחתון שבארון וישכיבוהו על הארץ, שקבורת קרקע מצוה".¹⁶

ד. קבורת רב הונא בארץ ישראל

מסופר בתלמוד הבבלי: כאשר נפטר רב הונא, מגדולי האמוראים בבבל, הוא הובא לקבורה בארץ ישראל. החכמים הוציאו את הגופה מביתו בבבל ע"י "פוריא" (מיטה), אבל הוא נקבר בארון באדמת ארץ ישראל.¹⁷

ה. ארונות עץ לקבורה במקורות התלמוד

צורת הקבורה קובעת אם רקב המת מטמא או אינו מטמא אחרי הקבורה. בסוגיא מורכבת זו בדיני טומאה וטהרה נכללת הקבורה בארון של עץ כסוג קבורה שאין הרקב מטמא.¹⁸

כמו כן, מי שהדיר את חברו שלא יהנה משלו ("המודר הנאה מחבירו")¹⁹ ומת, "מביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות, שאין הנאה למתים.²⁰

על סמך מקורות אלה ועוד, פוסק הרמב"ם כדלהלן:

מנהג ישראל במתים ובקבורה כך הוא... וחופרין בעפר מערות ועושין כוך בצד המערה וקוברין אותו בו ופניו למעלה ומחזירין העפר והאבנים עליו ויש להן לקבור בארון של עץ.²¹

ג) קבורה בארונות של עץ בתקופת בית שני ולאחריה על פי מימצאים ארכיאולוגיים

בספרות המחקר הארכיאולוגי מתועדים מקרים של קבורה בארונות עץ ביריחו (המאה הראשונה לפנה"ס),²² ובבית שערים (בסוף התקופה הרומית),²³ בארונות של עופרת ואבן גיר בסביבות ירושלים (בתקופת בית שני ואחריה),²⁴ ובארונות עץ בעין גדי (מהמאה הראשונה לפנה"ס עד חורבן הבית).²⁵

ד) מנהגים הבאים להגביל קבורה בארון

למרות הקבורה בארונות בתקופת בית שני ואחריה, התפתחו מנהגים, מאוחרים באופן יחסי, של קבורה ללא ארון - "בקרקע ממש".²⁶

בעל הטורים, ר' יעקב בן ר' אשר (המאה הי"ד) אוסר קבורה בארון שאינו טמון בקרקע משום איסור הלנת המת. אבל הוא מוסיף: "ואם עשה לו ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו. ומכל מקום יפה לקברו בארץ דקבורת ארץ ממש מצוה אפילו בחוץ לארץ".²⁷ אמנם בעל הטורים מדגיש את המנהגים השונים בקבורה - "... שיש בארון ויש בלא ארון"²⁸ - אבל הוא מעדיף קבורה בקרקע ממש: "ולא תימא (תאמר) משום חביבותא דארץ ישראל, אלא אפילו בחוץ לארץ, דכתיב: 'כי עפר אתה ואל עפר תשוב' (בראשית ג': י"ט)".²⁹

על ההעדפה של מגע גופת המת באדמת ארץ ישראל לומדים מן הפסוק "וכפר אדמתו עמו" (דברים ל"ב: מ"ב). לכן "... נהגו חכמי התלמוד בארונות... שהיו נוקבים ארון לארץ [על ידי נקיבת חורים אל תוך הארון]".³⁰ כדי להבטיח מגע ישיר עם הקרקע היו גם מניחים את הארון בתוך הקבר "בלי לוח מתחתיו".³¹

ואמנם, קבורה ללא ארון (או בארון בלי הדף התחתון), התפתחה כמנהג מקובל בארץ ישראל ובפרט בעיר הקדש ירושלים. הספרות ההלכתית בזמננו מפצירה בנו לא להזניח מנהג זה. אופיינית לגישה זו היא תשובת הרב צבי פסח פרנק ז"ל, רבה הראשי של הקהילה האשכנזית בירושלים באמצע המאה שלנו:

... וכן היו זהירים במנהג זה שמצד הדין ראוי לעשות כן [להניח בקרקע הגוף לבד"י]... לכן כדאי שמע"כ [שמעלת כבודו] יעמוד על המשמר שלא ישונה דבר מהמנהג הקודם.³²

אף על פי כן, יש לציין שיש יוצאים מן הכלל גם במדינת ישראל היום. חללי צה"ל נקברים, כידוע, בארונות. יתר על כן, ישנן קהילות בארץ, כגון מושב שבי ציון שבגליל המערבי, הקוברות את מתיהן בארונות באופן קבוע ובהסכמת הרבנות המקומית.

ה) כבוד המת וכבוד הבריות כשיקולים בצורת הקבורה

השאלה שלפנינו הובאה לפני ועד ההלכה על ידי אחד מחברי התנועה המעדיף קבורה בארון מטעם כבוד המת או כבוד הבריות. יתר על כן, קיימת האפשרות שהנפטר עצמו, לפני מותו, ביקש במפורש להקבר בארון.

בדיון ארוך בגמרא נידונה השאלה של מטרת הקבורה: "קבורה משום בזיונא הוא או משום כפרה הוא?"³³ במסקנה משולבים העקרונות של כבוד המת (בזיון) יחד עם כפרת עוונותיו של המת (כפרה), אם תהיה חס וחלילה פגיעה בכבוד המת. אבל לא פחות חשוב הוא העקרון העולה מתוך דיון: "כל העושה לכבודו של חי, אין בו בזיון המת".³⁴ השילוב העדין בין כבוד המת וכבוד החי מחזק את האפשרות להתיר קבורה בארון אם ציוה הנפטר לפני מותו להיקבר דוקא בארון (כבוד המת), או במידה וישנה בקשה לקבורה בארון מצד האבלים (כבוד החי). חיזוק לטיעון זה - התרת קבורה עם ארון - בא דוקא ממשנתנו: "כל המלין את מתו עובר בלא תעשה. הלינהו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים, אינו עובר עליו".³⁵ הרי לומדים מכאן שדוחים את האיסור של הלנת המת לצורך כבודו של המת - ואחת הפעולות המותרות לכבודו היא הכנת הארון!³⁶

ו) הלכה למעשה

1. הקבורה בארון היתה אחד מהמנהגים העתיקים בארץ ישראל והיא נהוגה גם היום בצבא ובכמה יישובים בארץ.

2. הנטייה לקבור בלי ארון היא בגדר עצה טובה בלבד ("טוב ויפה" בלשון בעל הפרישה³⁷).

3. בקשת המשפחה, וקל וחומר בקשת הנפטר לפני מותו, מהוה הבט חשוב של כבוד החי ומניעת בזיון המת.³⁸

לאור עובדות אלו, אנו מתירים קבורה בארון בארץ ישראל בתנאים דלהלן: א) שהארון ייבנה מעץ פשוט המשקף את עקרונות הפשטות והשוויוניות שהתקינו חז"ל בכל הקשור ללויית המת וקבורתו;³⁹ ב) שהארון יהיה נקוב בדף התחתון כנהוג מתקופת ר' יהודה הנשיא ואילך, כפי שהוסבר לעיל.

וכשם שנצטוינו לעשות חסד עם החי ברוח של "עת ללדת", נאלצים אנו להתמודד עם המציאות של "עת למות"⁴⁰ והמצוות הקשורות ל"חסד של אמת".⁴¹ ויהי רצון שנזכה בקיום חזון הנביא: "כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו".⁴²

הרב פסח שינדלר

ז' באדר תשנ"ג

בהסכמת

כל חברי הועד

הערות

1. בראשית כ"ג:ד'; כ"ג:י"ט (שרה); בראשית כ"ה:ט' (אברהם); בראשית ל"ה:כ"ט (יעקב); בראשית ל"ה:י"ט (רחל); בראשית מ"ט:כ"ט (יעקב); בראשית מ"ט:ל"א (אברהם, שרה, יצחק, רבקה, לאה).

2. סוטה ט' ע"ב המבוסס על סמיכות הפסוקים "על פי ה'" (דברים ל"ד:ה') ו"ויקבר אותו" (דברים ל"ד:ו').

3. סוטה י"ד ע"א. ועיין בירושלמי סוטה א':י' המאריך בסוגיא זו.

4. בראשית מ"ז:כ"ט (יעקב); בראשית נ"ב:כ"ד-כ"ה (יוסף). ועיין בכתובות קי"א ע"א.

5. משנה סוטה א': ט' = דף ט' ע"ב.

6. ומוסיף רש"י על אתר: "מריבויא [מריבווי הלשון "קבר"] דריש כל המתים".

7. משנה סנהדרין ו': ד"ה' = דף מ"ו ע"א.

8. ה"ל' סנהדרין ט"ו:ח'.

9. ירושלמי מועד קטן א':ה', פ' ע"ג-ע"ד.

10. משנה מועד קטן א': ו'.

11. המשנה מתירה בחול המועד את נסירת לוחות עץ כדי להכין ארון לצורך קבורה. וזה דוקא כאשר המת נמצא באותה החצר והמלאכה נעשית בעבור המת ולא לצורך שאינו נחשב כמצוה. לפי הירושלמי (מועד קטן א':ו', פ' ע"ד) מותר לנסר הנסרים עבור הארון אפילו בשוק, אם המת היה אדם מפורסם, וכך פוסק הרמב"ם (הל' יום טוב ז':ט"ו). ברם, הרמב"ם מוסיף, אליבא דר' יהודה במשנה, שבשביל אדם שאינו מפורסם מנסרים את ה"נסרים בצנעה בתוך הבית". ועיין בשלחן ערוך, אורח חיים, הל' חול המועד תקמ"ז:י': "ובמקום שהיהודים מעט דרים במקום אחד והכל יודעים כשיש מת בעיר, הכל חשוב כמפורסם".

12. הסיפא של משנה מועד קטן א':ה', והלשון בירושלמי מועד קטן א':ו', פ' ע"ד ש"הכל מודין שלא יקוץ לו ארזים", מעידים על ארונות של עץ.

13. עדיות ה': ו'. ועיין גם בבלי ברכות י"ט ע"א.

14. לא נראה מלשון חז"ל במקורות הנ"ל (בהערה הקודמת) או מבבלי מועד קטן ט"ו ע"א שהמת בנידויו נקבר דוקא בארון כדי לאפשר סקילה לאחר המות בלי לבזות את גופת המת. הרי יתר המקרים במקורות שבהם מוזכרים ארונות עץ אינם קשורים כלל למקרי נידוי.

15. ירושלמי כלאים ט': ד', ל"ב ע"א-ע"ב = ירושלמי כתובות י"ב: ג', ל"ה ע"א.

16. קרבן העדה על ירושלמי כתובות שם, ד"ה ותהא ארוני נקובה לארץ.

17. מועד קטן כ"ה ע"א. על פי סוף האגדה שם, ברור שמדובר בארון ממש ולא במילה נרדפת ל"מיטה".

18. נזיר נ"א ע"א; נדה כ"ז ע"ב; ותוספתא אהילות ב': ג', מהד' צוקרמנדל, עמ' 598. בין מנהגי הקבורה נזכרים גם:

א. מת שנקבר ערום בארון של שיש.

ב. מת שנקבר על גבי רצפה של אבנים. (במקרים האלה הרקב של המת מטמא.)

ג. מת שנקבר בכסותו (כנראה בתכריכים) בארון של עץ. על פי בבלי נזיר ונדה הנ"ל הוא "נקבר בכסותו או בארון של עץ". התוספתא הנ"ל ברורה יותר: "הנקבר בכסותו ובארון של עץ". התוספתא גם מוסיפה קבורה בארון של אבן "ועל גבי טבלה של שיש".

19. ראה משנה נדרים פרק ד' להרחבת סוגיא זו. ועיין אצל הרב שאול ליברמן בתוספתא כפשוטה לנדרים פרק ב', עמ' 425-426, לפירושים שונים של הביטוי "המודר הנאה".

20. תוספתא נדרים ב': ז', מהד' ליברמן, עמ' 105. ועיין בפסקי הרא"ש לנדרים פרק ד', סוף סימן ז'. מן לשון התוספתא "מביא לו", נראה לי שמדובר בארון של עץ.

21. ה"ל אבל ד': ד'.

22. רחל חכלילי "בית עלמין יהודי מימי בית שני ביריחו", קדמוניות י"ב (תש"מ), עמ' 62-66.

23. נורית פייג, "מערת קבורה חדשה בבית שערים", קדמוניות כ' (תשמ"ח), עמ' 102-105.

24. לוי יצחק רחמני, "ארונות קבורה משלהי תקופת בית שני בשמוש משני", קדמוניות כ"א (תשמ"ח), עמ' 41-43.

L.Y. Rahamani, "Ancient Jerusalem's Funerary Customs and Tombs", *Biblical Archaeologist*, 45:2 (Spring 1982), p. 111.

וגם שיחה עם המחבר בנר ח' של חנוכה, תשנ"ג.

26. "ובכל מקום יפה לקברו בקרקע ממש" (שלחן ערוך, יורה דעה שס"ב: א').
27. טור, יורה דעה, סימן שס"ב.
28. שם.
29. שם. ועיין בבית יוסף ובב"ח על הטור, שם.
30. הב"ח על הטור, שם.
31. בעל הפרישה על הטור, שם: "ומ"מ טוב ויפה להניחו על גבי ארץ בלי לוח מתחתיו".
32. הרב צבי פסח פרנק, שו"ת הר צבי, ירושלים, תשכ"ד, חלק יו"ד, סימן רס"ט. התשובה אמנם מכוונת למתים המובאים בארונות מחו"ל אם מותר לקברם עם הארגז, אבל העקרון בתשובה בוודאי תופס לגבי אלה שנפטרו בארץ. עיין גם, ר' משה ריישער, שערי ירושלים, וורשא, תרכ"ח, מ"ג ע"ב; יעקב גליס, מנהגי ארץ ישראל, ירושלים, תשכ"ח, עמ' ש"י; ר' יעקב שאול אלישר, שו"ת שמחה לאיש, ירושלים, תרמ"ח, יו"ד, חלק א', סימן א'.
33. סנהדרין מ"ו ע"ב-מ"ז ע"א.
34. סנהדרין מ"ז ע"א.
35. משנה סנהדרין ו': ה'.
36. ואי אפשר לטעון שהכוונה כאן לליקוט עצמות בלבד, כאשר הקבורה הראשונה מיד אחרי המוות היתה בלי ארון, שהרי המשנה דנה דוקא בתהליך הקבורה מיד לאחר המיתה.
37. עיין הערה 31 לעיל.
38. ראה סעיף ה' לעיל הדין בסוגיא זו. ראה גם בבלי ברכות י"ט ע"ב; בבלי מגילה ג' ע"ב; והרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, פסקים וכתבים, כרך ה', שו"ת בדיני יו"ד, סימן קל"ו, עמ' תפ"ה-תקי"ז.
39. בבלי מועד קטן, כ"ז ע"א-ע"ב. הרמב"ם מוסיף (בהל' אבל ד': א') כהלכה פסוקה: "ולא יהיו דמיהן [של סידורי הוצאת המת והקבורה] יקרים". ראה גם טור, יורה דעה, הל' קבורה, סימן שני"ג.
40. קהלת ג': ב'.
41. על סמך בראשית רבה צ"ו: ה', מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 1196.
42. ישעיה ס"ו: י"ג.

